

Entre filosofia, psicologia i educació. Les aportacions de Fritz Perls i Claudio Naranjo com a «filosofia de vida»

Teresa SOLÉ MIR
Societat Catalana de Filosofia

RESUM: Aquesta comunicació presenta algunes aportacions de Fritz Perls i Claudio Naranjo, personatges cabdals de la psicologia humanista, entenen els seus plantejaments i les seves propostes com a «filosofia de vida». En diàleg amb la tradició filosòfica, es rastregen alhora certs paral·lelismes, d'una banda entre Fritz Perls i Sòcrates, i de l'altra entre Claudio Naranjo i Plató. L'objectiu és mostrar alguns elements que poden orientar també els filòsofs en el doble vessant de pensament i vida.

PARAULES CLAU: caràcter, consciència, educació, experiència, salut.

Fritz Perls i Claudio Naranjo són dos personatges cabdals de la psicologia humanista encara poc coneguts en l'àmbit acadèmic, tot i les seves valuoses aportacions tant pel que fa al coneixement dels éssers humans com per les seves propostes pràctiques.

Afirma un autor actual com André Comte-Sponville que «l'objectiu de la filosofia no és la mateixa filosofia, ni menys encara escriure llibres. L'objectiu és una vida més lúcida, més lliure, més feliç: més sàvia.»¹ Això no obstant, John Dewey apuntava que la filosofia revelarà les seves millors possibilitats «quan deixi de ser un instrument per tractar els problemes dels filòsofs i arribi a ser un mètode, cultivat pels filòsofs, per fer front als problemes de l'ésser humà.»² Sigui com sigui, el fet de pensar l'existència humana, tant com de voler «descobrir i ensenyar la millor forma de vida» —que Russell considera un objecte de la filosofia des dels seus inicis—,³ no és afer exclusiu dels filòsofs professionals, i, si més no, podem trobar en Perls i Naranjo una «filosofia de vida» que té sentit conèixer i tenir en consideració.

1. Vegeu Comte-Sponville (2002, p. 158).

2. Citat per Cavallé (2004, p. 42).

3. Vegeu «Filosofia per a l'home del carrer» a Russell (1985, p. 31).

En l'espai breu d'aquesta comunicació és impossible fer-ne una presentació exhaustiva, però miraré —servint-me en bona mesura de citacions literals traduïdes— de dibuixar-ne els trets essencials, així com, en diàleg amb la tradició filosòfica, de rastrejar certs paral·lelismes, d'una banda entre Fritz Perls i Sòcrates, i de l'altra entre Claudio Naranjo i Plató.

Fritz Perls (Berlín, 1893 - Chicago, 1970) és el creador de la teràpia de la Gestalt.⁴ Metge psiquiatre i durant més de vint anys psicoanalista ortodox, es va anar distanciant progressivament dels conceptes centrals de la proposta freudiana —l'inconscient i el treball sobre la transferència i la resistència— per centrar-se en l'experiència del present, rebutjant tant diagnòstics com interpretacions.

No es pot dir de Fritz Perls (com es diu de Sòcrates) que hagi estat l'home més just del seu temps —ell mateix es definia com «meitat fill de Déu i meitat fill de puta»—, però sí que, amb la seva habilitat desemascaradora, va ser l'iniciador d'una nova actitud terapèutica, i fins i tot d'una filosofia de vida, desenvolupada sobretot als anys seixanta, a Califòrnia, dins l'atmosfera *hippy* de l'institut Esalen, que Claudio Naranjo formula en termes d'«experientialisme atèoric»⁵ i que Jim Simkin va condensar en l'expressió «jo i tu, ara i aquí».

Claudio Naranjo (Valparaíso, Xile, 1932), format inicialment en psiquiatria i música, ha sistematitzat les propostes de Perls,⁶ alhora que, bevent «de totes les fonts que tenen a veure amb el coneixement de l'ésser humà»,⁷ ha anat desenvolupant la seva pròpia obra, que integra psicoteràpia i tradicions espirituals en una visió conceptual i existencial de llarg abast. En el seu doble vessant d'escriptor i mestre, pot ser considerat un filòsof en el sentit genuí del terme.

Sabem des de Freud que tots som neuròtics, i que la neurosi té un doble vessant, individual i social. Apunta Perls que la neurosi individual és tant «un símptoma social d'una societat malalta» com un «símptoma d'una maduració incompleta», i que convindria canviar-ne l'enfocament, per «considerar-la des d'un punt de vista educacional en lloc de mèdic.»⁸ Del que Perls apunta com a dades, Naranjo en farà tota una teoria, en un abordatge conjunt de malalties de l'ànima i malalties del món, amb la consegüent proposta terapèutica.

Però en parlar de neurosi no adopten un criteri patològic, sinó que, concebant la salut alhora com a saviesa natural de l'organisme per autoregular-se en la seva interacció amb el medi i com a consciència o capacitat d'adonar-se (*awareness*), la neurosi suposa tant un entorpiment o una fractura de «l'autoregulació organísmica» com un enfosquiment de la consciència.

4. La repercussió de la seva obra ha estat considerable en l'àmbit terapèutic; a tall d'exemple, només a Barcelona ciutat hi ha quatre centres de formació en teràpia de la Gestalt.

5. El subtítol de *La vieja y novísima Gestalt* és precisament *Actitud y práctica de un experientialismo ateorico*.

6. Ell mateix reconeix d'haver-se sentit davant Perls en un rol similar al de Plató davant Sòcrates, o com Ouspensky davant Gurdjieff. Vegeu Naranjo (2004, p. 4).

7. Com diu Paco Peñarrubia en el seu pròleg a *La vieja y novísima Gestalt*.

8. Vegeu Perls (2003a, p. 27). Aquesta obra és la seva peculiar autobiografia.

El plantejament gestàltic és biològic i organicista. Com diu Perls, «*som* organisme, no *tenim* un organisme. *Som* una unitat integral.»⁹ L'activitat física, emocional, mental i espiritual, en les seves múltiples i variades manifestacions, estan fetes del mateix material, són expressions del mateix ésser humà.

Essent una unitat integral, tenim la llibertat d'abstreure molts aspectes d'aquesta totalitat, però «una vegada aïllem el pensament del sentiment, el judici de la intuïció, la virtut de la consciència de si mateix, la intencionalitat de l'espontaneïtat, allò verbal d'allò no verbal, perdem el si mateix, l'essència de l'existència, i ens transformem ja sigui en freds robots humans o en neuròtics confosos.»¹⁰

Aquesta és, segons Perls, la situació pel que fa als humans: «tractar de ser quelcom que no s'és, tenir ideals que no es poden assolir, estar condemnats pel perfeccionisme per estar lliures de crítiques, i així obrir-se el camí a la tortura mental.»¹¹

Mentre que la resta d'éssers vius són el que són —i així, «una rosa és una rosa és una rosa», expressió de Gertrude Stein que ha esdevingut un tòpic de la Gestalt—, «moltes persones dediquen la vida a actualitzar un concepte del que elles *han de ser*, en lloc d'actualitzar-se *elles mateixes com són*.»¹²

Perls és prou explícit en la seva proposta: es tracta de «deixar de ser persones de cartó per arribar a ser persones de veritat.»¹³ I com que «la persona sana confia més en els seus sentits que en els seus conceptes i els seus prejudicis»,¹⁴ es tracta «d'oblidar cada vegada més la “ment” i despertar els *sentits*.»¹⁵

Claudio Naranjo¹⁶ ha explicat les «regles» o «mandats morals implícits» de la proposta de Perls de la manera següent:

1. Viu ara —és a dir, preocupa't del present més que del passat o el futur.
2. Viu aquí —és a dir, relaciona't més amb allò present que amb allò absent.
3. Deixa d'imaginar: experimenta el real.
4. Abandona els pensaments innecessaris; més aviat sent i observa.
5. Prefereix expressar abans que manipular, explicar, justificar o jutjar.
6. Lliura't al desgrat i al dolor tant com al plaer; no restringeixis el teu adonar-te.
7. No acceptis cap altre «deuria» o «hauria de» més que el teu propi: no adoris cap imatge tallada.
8. Responsabilitza't plenament de les teves accions, sentiments i pensaments.
9. Accepta ser com ets.

Aquesta actitud vital —anomenada «actitud gestàltica»— es fonamenta en els tres eixos de «presència, consciència i responsabilitat», i portada a una formulació

9. Perls (2003a, p. 15).

10. Citat per Naranjo (2004b, p. 20).

11. Perls (2003a, p. 15).

12. Perls (2003c, p. 28).

13. Perls (2003b, p. 119).

14. Perls (2003a, p. 28).

15. Perls (2003c, p. 57).

16. A Naranjo (2004b, p. 21).

inspirada en l'imperatiu categòric kantian, podria sonar així: «adona't del que estàs fent ara i aquí, i assumeix la teva plena responsabilitat sobre els teus pensaments, les teves emocions i les teves accions.»

La teràpia de la Gestalt es planteja com un procés d'aprenentatge *experiencial* més que intel·lectual o merament conductual. Es tracta d'estar obert a l'experiència, en lloc d'estar a la defensiva, i es tracta d'entrar en l'experiència —en la vivència— en lloc de parlar-ne des de fora, ja que sovint les intel·lectualitzacions no són més que evitacions.

Mentre que la psicoanàlisi es mou en el terreny genealògic de la recerca de causes, d'explicacions i d'interpretacions, l'enfocament gestàltic no parla de causes, sinó de situacions, i d'interrupcions i evitacions. Centrat en la vivència de l'ara i aquí —ja que en cada moment la persona manifesta la totalitat del que és—, està atent a allò que emergeix en el present —el què i el com, l'estructura i la interrelació de les parts— de tal manera que un gest, un moviment lleu, un canvi en la respiració poden ser tant o més significatius que els aspectes discursius, sovint controlats des de l'autoconcepte.¹⁷ Com a teràpia no és interpretativa, sinó vivencial, i proposa més una actitud que no pas un conjunt de tècniques.¹⁸

En termes educatius, comporta un entrenament en l'experiència d'estar present, d'adonar-se ara i aquí i de fer-se responsable de les pròpies vivències —en lloc de sentir-se víctima o de projectar en l'ambient—, des del supòsit que «la consciència cura» —ja que el fet d'adonar-nos de què fem i com ho fem és generador de canvis— i la confiança en l'autoregulació organísmica.

En tant que filosofia de vida, anteposa l'espontaneïtat al control, la vivència plena a l'evitació d'allò molest o dolorós, i el sentir al racionalitzar.

Fritz Perls distingeix tres tipus de filosofia: l'*aboutism*, que podríem traduir com a «sobre-isme», i que consisteix a parlar «sobre» i «al voltant de» les coses «sense arribar mai a entendre-les o sentir-les de veritat»; el *shouldism* o moralisme, que parla sobre el que les coses i les persones haurien de ser o no ser, i l'existencialisme, «que vol desprendre's dels conceptes i treballar amb els principis de l'*adonar-se*, en la fenomenologia», afirmant que, a diferència de les de Buber, Tillich, Sartre, Heidegger i Binswanger, «la teràpia gestàltica és la primera filosofia existencial que se sosté pels seus propis peus», ja que treballa amb el fenomen biològic primari de l'aparició de les necessitats.¹⁹

Perls agafa de la psicologia de la Gestalt, que estudiava els fenòmens perceptius, a més del nom, les nocions centrals de figura i fons i de *gestalt* incompleta o situació

17. «El que diem és gairebé tot mentides o xerrameca inútil. Però hi ha la veu, els gestos, les postures, l'expressió facial, el llenguatge psicossomàtic (...). Si tenim ulls i oïdes, aleshores el món queda obert (...). La teràpia gestàltica és estar en contacte amb el que és obvi» (Perls, 2003c, p. 60-61).

18. La teràpia de la Gestalt té tanmateix diverses tècniques, entre les quals el «continu de consciència» i la «cadira buida».

19. Perls, 2003c, p. 24-25. En canvi, afirma Perls, Buber agafa conceptes del judaisme, Tillich del protestantisme, Sartre del socialisme, Heidegger del llenguatge, Binswanger de la psicoanàlisi.

inacabada. Tot i això, el rerefons filosòfic de la seva obra es troba més aviat en els conceptes d'indiferència i diferenciació polar de Salomo Friedlaender, un filòsof berlinès ara pràcticament ignorat, a qui va conèixer en la seva joventut.²⁰

Pel que fa a la seva actitud vital, la seva aposta per l'honestetat personal queda condensada en l'anomenada «oració de la Gestalt», que diu això:

Jo faig el meu i tu fas el teu.
 No sóc en aquest món per omplir les teves expectatives.
 I tu no ets en aquest món per omplir les meves.
 Tu ets tu i jo sóc jo.
 I si per casualitat ens trobem és bonic.
 Si no, no té remei.²¹

Podem trobar en la vida i l'obra de Fritz Perls alguns elements també presents en Sòcrates: una proposta existencial que opta decididament per la integritat personal, dins una concepció holística de l'ésser humà; una proposta dialògica, centrada en les preguntes que desemmascaren les falses opinions, des d'una posició d'ignorància o de neutralitat; una actitud fenomenològica, consistent a entrar en l'experiència sense prejudicis, tot incidint en la necessitat de «despullar-se» de les falses pretensions; la possessió d'una certa saviesa o habilitat desemmascaradora i curativa; una transmissió fonamentalment oral, en present, i en relació.²²

Així com Sòcrates s'oposa a les maneres i els objectius de la sofística, Perls s'oposa a la psicoanàlisi.²³ Sòcrates evita els discursos; Perls rebutja les interpretacions i les intel·lectualitzacions.²⁴

Sòcrates es presenta com a «llevadora de l'ànima», capacitat d'un art per posar a prova «si el que engendra el pensament del jove és alguna cosa imaginària i falsa o fecunda i veritable.»²⁵ De manera similar, Perls entén la seva feina com un híbrid de suport i confrontació, de satisfacció i frustració, i així diu: «El terapeuta ha de frustrar aquelles expressions del pacient que reflecteixen el seu autoconcepte, les seves tècni-

20. Una presentació de l'obra de Friedlaender, que no apareix ni al *Diccionario de Filosofía* de J. Ferrater Móra ni a la Viquipèdia, es pot trobar a l'article de Ludwig FRAMBACH, «Salomo Friedlaender / Mynona (1871-1946)» a Naranjo (2002, p. 414-454).

21. Perls (2003b, p. 14).

22. Tot i que Perls, a diferència de Sòcrates, té obra escrita, una part considerable de les seves publicacions són transcripcions de xerrades, seminaris i tallers. Pedro de Casso fa un estudi en profunditat de la vida i l'obra de Perls a Casso, 2003.

23. Perls deriva el divan psicoanalític de la dificultat gairebé fòbica de Freud per al contacte visual, de tal manera que el que en ell era un símptoma acaba esdevenint marca de fàbrica de la seva pràctica (vegeu Perls, 2003c, p. 58). Per contra, rebutjant la posició distant i neutra de l'analista que se situa darrere el pacient, a qui no mira, Perls opta per una presència transparent i humana, i per una actitud creativa, plantejant la teràpia en termes de trobada existencial, de persona a persona.

24. Fins i tot diu (Perls, 2003c, p. 31) que «l'intel·lecte és la prostituta de la intel·ligència —la computadora—, (...) tot el raonar amb el qual molta gent reemplaça el *veure i sentir el que està passant*.»

25. PLATÓ, *Teetet*, 150b.

ques manipulatòries i les seves configuracions neuròtiques. I ha de satisfer aquelles expressions del pacient que són vertaderes expressions de si mateix.»²⁶

Però també les diferències o contraposicions entre l'un i l'altre són significatives.

Sòcrates insta a «ocupar-se de l'ànima.»²⁷ Essent la ignorància i la injustícia les malalties de l'ànima, la seva indagació a la recerca del coneixement i la virtut té com a pregunta cabdal la que s'adreça a la definició, i se'ns presenta —almenys en els manuals— en termes d'*intel·lectualisme moral*.

Per la seva banda, Perls deriva la neurosi de la interrupció de l'experiència en curs. Les pertorbacions en la frontera de contacte —és a dir, la impossibilitat de contactar i retirar-se de manera saludable— fan que ens carreguem amb «afers pendents» o situacions inconcluses, i que, sense poder distingir i satisfer les pròpies necessitats, desenvolupem tant mecanismes neuròtics²⁸ com conductes manipulatòries. Les seves preguntes fonamentals —«Què estàs fent? Què sents? Què vols?»—, a les quals es poden afegir «Què estàs evitant?» i «Què és el que esperes?», són totes reformulacions de l'afirmació «ara me n'adono.»²⁹ Adonar-se del que hom pensa, del que hom sent i del que hom fa és el primer pas per «permetre que l'organisme es faci càrrec sense interferir, sense interrompre», per «refiar-se de la saviesa de l'organisme»,³⁰ ja que «l'organisme ho sap tot. Nosaltres sabem molt poc.»³¹ Així, doncs, mentre que per a Sòcrates es tracta de tenir cura de l'ànima, Perls apunta cap al desenvolupament de l'espontaneïtat i la confiança en la fluïdesa de l'experiència com a actitud vital.³²

Una anàlisi més primmirada podria investigar si aquestes contraposicions són més de forma que de fons, ja que tots dos propugnen el creixement de la persona sencera, i tenen la salut com a tema i com a objecte de la seva pràctica, però en qualsevol cas, entre Sòcrates i Perls han transcorregut vint-i-cinc segles, en els quals potser massa sovint la raó filosòfica ha menyspreat el cos i s'ha esforçat a mantenir la separació de ment i cos. I encara que sigui simplificar molt, podem dir que alguna cosa canvia significativament només a partir de Nietzsche.

Trobem en la seva crítica demolidora a la moral tradicional, entesa com a gran mentida negadora de la vida, la denúncia dels transmons, la recuperació del cos³³ i la

26. Perls (2003b, p. 113).

27. PLATÓ, *Apologia de Sòcrates*, 30b.

28. Introjecció, projecció, confluència i retroflexió són els quatre mecanismes neuròtics que Perls (2003b, p. 43-52) desenvolupa, essent tots quatre manifestacions de la confusió entre el que és propi d'un mateix i el que no ho és.

29. Perls (2003b, p. 79-80).

30. Perls (2003c, p. 25-26).

31. Perls (2003c, p. 31).

32. «L'objectiu de la teràpia, l'objectiu del creixement —diu Perls—, està a oblidar cada vegada més la ment i despertar als *sentits*. Estar més en contacte, més en contacte amb un mateix i amb el món, en lloc d'únicament en contacte amb les fantasies, prejudicis, etc.» Vegeu Perls (2003c, p. 57).

33. «Darrere dels teus pensaments i sentiments, germà meu, es troba un sobirà poderós, un savi desconegut —s'anomena si-mateix. En el teu cos habita, és el teu cos. Hi ha més raó en el teu cos que en la teva millor saviesa», escriu Nietzsche (1975) en el capítol «Dels menyspreadors del cos».

intuïció de l'inconscient.³⁴ L'aspecte dionisiac de la filosofia nietzscheana, però, més que no pas en Freud —el qual concep l'inconscient com la bèstia que cal tenir controlada—, està viu en la psicologia humanista —que té en Carl Rogers i Abraham Maslow altres representants destacats—, amb la seva confiança bàsica en la rectitud de la nostra naturalesa i en la capacitat de cada individu d'autoregular-se. D'aquí se segueix —en línia amb el «coneix-te a tu mateix» dèlfic— l'opció per l'autenticitat.³⁵

I entrem ja en Claudio Naranjo amb unes paraules seves:

Jo sempre dic que a l'ésser humà no el coneixem: a l'ésser humà com realment és, més enllà dels condicionaments i més enllà de la neurosi transmesa pel seu entorn. Només quan tinguem una societat sana podrem conèixer l'ésser humà, ja que aleshores s'actualitzaran les seves potencialitats.³⁶

Encara que no pertanyem a l'estrat dels més malalts en la societat, sinó al dels *normals*, la nostra consciència —desenvolupada en el si d'una societat malalta— procedeix d'una condició original, i bé podríem considerar-nos mig adormits, només imperfectament vius i mancats de vertadera llibertat.³⁷

Des d'aquí, la seva proposta i el seu objectiu no són altres que promoure el desenvolupament d'éssers humans complets.

Centraré aquesta presentació mínima de les seves aportacions al voltant de quatre aspectes íntimament relacionats, transversals en la seva obra: la concepció dels humans com a éssers tricerebrats, l'anàlisi del patriarcat, l'eneagrama com a mapa dels caràcters humans i la seva proposta educativa.³⁸

Sabem, a partir de la neurofisiologia i l'embriologia, que evolutivament el nostre cervell ha anat formant-se de baix a dalt. La part més antiga és el cervell primitiu, reptilià o instintiu, que regula les funcions bàsiques de supervivència; es forma després el cervell mitjà, mamífer o emocional, relacionat amb els afectes, i finalment apareix el neocòrtex, cervell racional o pròpiament humà, que controla les funcions intel·lectuals. Som, doncs, éssers tricerebrats.³⁹

Claudio Naranjo relaciona aquests tres cervells amb tres principis o subpersonalitats internes —paterna, materna i filial—, de tal manera que el principi patern s'acorda amb la nostra part racional, el matern amb la part emocional i el filial amb la part instintiva. Els tres cervells i els tres principis tenen el seu reflex en l'estructura física i psíquica de l'individu: cap, pit i ventre són les seves representacions físiques; intel·lecte, emoció i acció són les seves manifestacions funcionals.

34. «Tots els instints que no descarreguen llur excitació cap enfora *es giren cap endins*», llegim al volum II de Nietzsche (1995, p. 16).

35. «Autenticitat, maduresa, responsabilitat dels propis actes i “viure en l'ara”, amb la creativitat de l'ara a la nostra disposició, és tot una mateixa cosa», diu Perls (2003c, p. 59).

36. Naranjo (2005, p. 26).

37. Naranjo (1995, p. 33-34).

38. Una visió de conjunt de tots aquests temes es pot trobar a Naranjo (1993, 2004a i 2005). El seu coneixement de l'eneagrama està amplament desenvolupat a Naranjo (1995, 1997 i 1998).

39. Vegeu «Tres amores y tres cerebros», a Naranjo (2005, p. 9-32).

Entenent que «la salut mental enclou un potencial espontàniament amorós»,⁴⁰ els tres cervells estan també relacionats amb les tres manifestacions del fenomen amorós: *eros*, *agape* i *philia*. L'*eros* o amor-desig es focalitza en el jo, està encaminat al plaer i té a veure amb la nostra part instintiva i filial; l'*agape* o amor-benevolència es focalitza en el tu i es relaciona amb la nostra part mamífera i materna, que dóna i cuida; l'amor-*philia*, que és valoratiu i admiratiu, es relaciona amb el nostre cervell intel·lectual i la nostra part paterna, així com amb el nostre aprenentatge cultural.

Podria pensar-se que estem dotats per a un equilibri entre les nostres facultats intel·lectual, emocional i instintiva, però, segons diu Claudio Naranjo, per raons culturals, el cervell racional «ha arribat a funcionar de forma tan repressiva respecte de les nostres parts més primitives que ho fa de manera insular, desconnectat dels altres dos, cosa que comporta conseqüències tràgiques tant per a la vida individual com per a la nostra evolució col·lectiva.»⁴¹

L'origen d'aquest estat de coses no és altre que el patriarcat, arrel comuna dels nostres mals cognitius, emocionals i sociopolítics.⁴² Del domini masculí que es va instaurar fa cinc mil anys se n'ha seguit l'organització patriarcal de la ment humana i de la societat, que ha generat una doble tirania, intrapsíquica i interpersonal.

La societat patriarcal ha portat al predomini dels valors guerrers sobre els valors amorosos, i per tant «al predomini de l'explotació sobre el conreu, de l'agressió sobre la tendresa i de la competència sobre la col·laboració.»⁴³ I així com la cultura cristiana ha menyspreat el cos, la instintivitat, la recerca del plaer i l'alegria, la cultura grecoromana, que expressava més sanament l'*eros*, ha menyspreat els valors maternals com la benevolència o la compassió. L'amor benèvol ha estat eclipsat en la nostra cultura davant dels interessos del domini i la conquesta, però també ha estat durant molts segles postergat el dret a la felicitat de la nostra part filial, del nostre infant interior.⁴⁴ «El règim de tirania interior de la societat i de la ment patriarcal denigra en nosaltres l'aspecte animal o instintiu, esclavitzava l'aspecte matern amorós i converteix l'aspecte cognitiu de la nostra ment en una monstruosament insensible màquina de pensar.»⁴⁵

L'organització patriarcal de la ment i de la societat, doncs, amb la seva tirania del principi patern sobre el matern i el filial, «ens torna incapaços d'estimar-nos autènticament a nosaltres mateixos, privant-nos així del natural flux amorós cap als altres», i això té com a conseqüència «la nostra limitada capacitat per a les relacions humanes saludables.»⁴⁶

40. Naranjo (2005, p. 9).

41. Naranjo (2005, p. 12).

42. Vegeu Naranjo (2004a, p. 59).

43. Naranjo (2004a, p. 101). I segueix: «L'autoritarisme no només es recolza en la raó (justificadora del seu arbitri) i en la força, que, associada a la insensibilitat, es torna en violència; se serveix a més de la idealitat, que constitueix la seva legitimació natural, així com del control (ideològic) del pensament.»

44. Vegeu Naranjo (2005, p. 13-14).

45. Naranjo (2004a, p. 88).

46. Naranjo (2004a, p. 59-60).

Claudio Naranjo defineix el sistema social que suposa en el seu conjunt el sistema patriarcal vigent com «un complex militar-industrial-burocràtic-financer corromput que s'ha tornat més i més contra la vida», essent els mals socials «resultat i amplificació de la nostra incapacitat (a penes reconeguda) de mantenir relacions sanes.»⁴⁷

Però «si el mal col·lectiu fonamental és l'organització patriarcal de la ment i de la societat, que fa que estem educant un dels nostres cervells quan en tenim tres, trobarem la nostra salut i plenitud aprenent a tornar-nos tricerebrats harmoniosos i plens», ja que «si som on som perquè som qui som, també hem de pensar que tenim el món que tenim perquè *no* tenim altra educació que la que tenim.»⁴⁸

Afirma Claudio Naranjo que l'educació actual és el soci invisible del sistema, i que per tant està ben lluny del seu objectiu essencial. D'acord amb la seva concepció antropològica, una educació per a «tricerebrats harmoniosos» ha de tenir en compte tres factors: el factor intel·lectual (patern), el factor emocional (amorós i matern), el factor instintiu (filial), és a dir, l'acció encaminada al plaer i a la felicitat, i un quart factor, espiritual o harmonitzant, com a vèrtex de la piràmide entre els altres tres, i així planteja la necessitat d'una educació que, dirigida «al cos i a les emocions, a la ment i a l'esperit»,⁴⁹ «tingui en compte l'autoconeixement i l'optimització de les relacions interpersonals.»⁵⁰

Convençut que l'educació actual és «notablement irrellevant per al desenvolupament humà» i que «en la seva obsolescència perpetua la nostra immadura col·lectiva»,⁵¹ creu necessari, com diu el títol del seu llibre, canviar l'educació per canviar el món, i creu també que per fer-ho cal començar per la base: els educadors.

«Així com la vida només procedeix de la vida, la consciència només pot ser despertada per la consciència.»⁵² Cal, doncs, donar una educació suplementària als educadors —que actualment reben molt bagatge intel·lectual i una educació emocional i espiritual insuficient—, sense la qual «continuarem tornant al món individus fixats en pautes infantils de conducta, sentiment i pensament, i certament ens estarem allunyant de l'objectiu d'educar les persones perquè puguin desenvolupar-se en plenitud.»⁵³

Ara bé, un canvi en l'educació difícilment pot ser propulsat per les institucions existents, sinó que només pot venir de la transformació individual, a la qual Claudio

47. Naranjo (1995, p. 167 i 169). Els mals socials que tracta en aquesta obra són l'autoritarisme, el mercantilisme, la inèrcia institucional, la repressió, la violència i l'explotació, la dependència, l'asocial i l'anomia, la corrupció i l'actitud *light* i el fals amor, cadascun directament relacionat amb un enneatipus. Vegeu més endavant.

48. Naranjo (2005, p. 109).

49. Naranjo (1993, p. 91). La qüestió està desenvolupada al llarg de tot el capítol 2: «Una educació de la persona entera para un mundo unificado», p. 79-113.

50. Naranjo (2004a, p. 109).

51. Naranjo (2004a, p. 109).

52. Naranjo (2004a, p. 146).

53. Naranjo (1993, p. 90).

Naranjo reconeix un valor polític, ja que «una societat sana difícilment podrà existir sense el fonament d'individus sans.»⁵⁴

En un entorn patogènic, però, la integració intrapsíquica requereix l'eliminació del que hi interfereix. I el que interfereix en cadascú de nosaltres és la personalitat, *ego* o caràcter, la màscara, la nostra identitat aparent, que és la forma d'estratègia adaptativa, apresada com a resposta d'emergència en la infantesa, i que com un automatisme de la nostra conducta perpetua el patiment i la inconsciència, interferint en la «saviesa organísmica».

Com exposa i desenvolupa a *Carácter y neurosis*, Claudio Naranjo entén que el nucli del caràcter té «una doble naturalesa: un aspecte motivacional en interacció amb un prejudici cognitiu, una *passió* associada a una *fixació*», i oposant caràcter i natura o essència, considera el caràcter com «una interferència de la passió en l'instint sota la influència contínua d'una percepció cognitiva distorsionadora.»⁵⁵

El mapa de les passions⁵⁶ i fixacions constitueix l'enneagrama, compost, com el seu nom indica, per nou enneatipus⁵⁷ o caràcters, i vint-i-set subtipus, segons quin sigui l'instint predominant —d'autoconservació, sexual o social. El desenvolupament dels caràcters associats a l'enneagrama, o psicologia dels enneatipus, ha estat un desenvolupament personal seu.

Però Claudio Naranjo no es queda en mers desenvolupaments teòrics, sinó que, en el seu programa SAT —paraula que en sànscrit vol dir *ésser* i que és alhora acrònim de Seekers After Truth (cercadors de la veritat)—, proposa un currículum teòric i vivencial destinat a l'autoconeixement i a la transformació personal —entesa tant en termes de regeneració espiritual com de modificació de la conducta—, que té per objectiu la desidentificació de l'*ego* i dels seus continguts de consciència i l'alliberament de l'espontaneïtat profunda de la ment, en un procés de desaprendre a nivell tant cognitiu com emocional i corporal, que es fa simultani amb els respectius nous aprenentatges.

El programa SAT es du a terme des de fa més de vint anys en forma de trobades residencials de deu dies en tres mòduls anuals consecutius, posteriors a un curs introductori de cinc dies de familiarització amb els enneatipus. El seu creador el defineix alhora com a escola d'humanització i d'obertura a l'amor i com a «molí de moldre *egos*», «ja que s'inspira en la visió del camí espiritual com un despertar, a través de la consciència de l'*ego*, a la consciència de l'ésser, i s'implementa a través d'un procés grupal d'*insight* (interpersonal i intrapersonal), confrontació de la pròpia perso-

54. Vegeu Naranjo (1995, p. 170).

55. Naranjo (1997, p. 7).

56. Les passions reben el nom dels set pecats capitals, més la por i la vanitat.

57. Els enneatipus, amb les seves corresponents passions i fixacions, són aquests: 1) ira i perfeccionisme; 2) orgull i falsa abundància; 3) vanitat i autoengany; 4) enveja i falsa deficiència; 5) avarícia i desafecció; 6) por i dubte i acusació; 7) gola i autoindulgència; 8) luxúria i venjança; i 9) peresa o oblit de si i sobreadaptació. Per entrar en detall en aquest tema, que depassa el marc d'aquesta comunicació, vegeu les obres esmentades a la nota 38.

nalitat, conreu de la neutralitat i inhibició voluntària de les necessitats neuròtiques. La part teòrica que complementa la combinació de treball meditatiu i terapèutic en el programa comprèn, entre altres aspectes, l'aplicació de l'enneagrama a la personalitat, i se serveix de diversos elements com exercicis terapèutics interpersonals, teatre, vida en comunitat i treball psicocorporal.»⁵⁸

És prou sabuda l'afirmació de Whitehead que la filosofia occidental no és més que notes a peus de plana a l'obra de Plató. I en efecte, Claudio Naranjo reformula, tot i que de manera implícita, algunes de les concepcions platòniques fonamentals, que ens són a tots conegudes. Així, en la seva teoria antropològica dels tres cervells, les tres persones internes i els tres amors ressona la divisió tripartida de l'ànima; l'enneagrama es presenta alhora com a tipologia i patologia dels caràcters humans; la seva proposta educativa és també indissociable d'una anàlisi sociopolítica; àdhuc en l'un i l'altre filosofia i vida es conceben com a recerca de la veritat.⁵⁹

La divergència central es troba en el fet que en Plató sempre és la part racional la que ha de governar les altres dues parts de l'ànima, que li estan subordinades —cosa que el faria un clar representant de la ment patriarcal des de la perspectiva de Naranjo—, mentre que aquest proposa harmonitzar-les, en una visió integrativa d'intel·lecte, afectivitat⁶⁰ i instintivitat, i una altra divergència no menys considerable és que, lluny de mantenir la dualitat platònica entre cos i ànima, concep l'ésser humà com a totalitat psicofísica, cosa que d'altra banda concorda amb el desenvolupament actual de les neurociències.

No és la meua intenció polemitzar amb el platonisme, i encara menys desvirtuar la nostra racionalitat. Em sembla tanmateix valuós el que és potser el concepte nuclear en Perls i Naranjo, l'autoregulació organísmica: «Podem contemplar l'autoregulació organísmica com el *modus operandi* de tot el nostre sistema cos-ment quan el tot del nostre organisme controla el tot.»⁶¹

Potser aquesta concepció no està tan allunyada del que seria en termes platònics la conducció equilibrada del nostre carro, o de la noció kantiana del joc harmònic de facultats, però el plus que hi aporta la psicologia humanista és l'atenció a la integritat de l'ésser humà, entenent els nostres aspectes emocionals i corporals també com a àmbits de consciència.

És possible pensar que la problemàtica actual en el sistema educatiu deriva en una certa mesura del fet que s'adreça de forma gairebé exclusiva a l'aprenentatge intel·lectual, presentant-se en termes d'instrucció, disciplina i control i referint-se més a l'esforç que no pas a l'objectiu. No és estrany, doncs, que generi tant rebuig. Està clar que tenim intel·lecte, però no som només intel·lecte, i és il·lusori pretendre que

58. Naranjo (2004a, p. 145).

59. Aquesta recerca té en ambdós una dimensió ascètica o espiritual, que Plató deriva del record de la Idea i formula en termes d'alliberament del cos i elevació de l'ànima, i que en Claudio Naranjo s'arrela en la pràctica de la meditació, l'experiència del buit i la desidentificació de l'*ego*. Pel que fa als tòpics esmentats, Plató els tracta a *República*, i la divisió tripartida de l'ànima apareix també almenys a *Fedre* i *Timeu*.

61. Naranjo (1999, p. 52).

si ens dirigim només a una part, fent-ho desatenent o en lluita contra les altres, aconseguim la integració del tot. Aquesta integració requereix també el desenvolupament dels aspectes afectius i socioafectius —que no s'ateny amb meres prèdiques verbals en sessions de tutoria i no es pot dur a terme sense tenir en compte la satisfacció de les necessitats essencials de la persona, entre les quals la de ser reconeguda i acceptada en la seva individualitat.

L'obra de Perls continua donant fruits en l'àmbit terapèutic, i està obtenint ressò en un públic cada vegada més ampli; el programa SAT de Claudio Naranjo ja fa uns quants anys que es difon específicament entre els educadors. Des d'una perspectiva filosòfica en sentit socràtic, les aportacions de l'un i de l'altre contenen també elements per al que podria ser una proposta de vida examinada per al segle XXI.

BIBLIOGRAFIA

- CASSO, Pedro de (2003). *Gestalt, terapia de autenticidad: De «ego» a «sí mismo»*. La vida y la obra de Fritz Perls. Barcelona: Kairós.
- CAVALLÉ, Mónica (2004). *La filosofía, maestra de vida*. Madrid: Aguilar.
- COMTE-SPONVILLE, André (2002). *Invitación a la filosofía*. Barcelona: Paidós.
- NARANJO, Claudio [ed.] (1993). *La agonía del patriarcado*. Barcelona: Kairós.
- (1995). *El eneagrama de la sociedad: males del mundo, males del alma*. Madrid: Temas de Hoy.
- (1997). *Carácter y neurosis. Una visión integradora*. Vitòria: La Llave.
- (1998). *Autoconocimiento transformador: Los Eneatipos en la vida, la literatura y la clínica*. Vitòria: La Llave.
- (1999). *Entre meditación y psicoterapia*. Vitòria: La Llave.
- (2002). *Gestalt de Vanguardia*. Vitòria: La Llave.
- (2004a). *Cambiar la educación para cambiar el mundo*. Vitòria: La Llave.
- (2004b). *La vieja y novísima Gestalt; actitud y práctica de un experiencialismo ateorico*. Santiago de Chile: Cuatro Vientos.
- (2005). *Cosas que vengo diciendo (sobre el amor, la conciencia, lo terapéutico y la solución al problema del mundo)*. Buenos Aires: Kier.
- NIETZSCHE, Friedrich (1975). *Así habló Zaratustra*. Madrid: Alianza.
- (1995). *La genealogía de la moral*. Barcelona: Edicions 62.
- PERLS, Fritz (2003a). *Dentro y fuera del tarro de la basura*. Santiago de Chile: Cuatro Vientos.
- (2003b). *El enfoque gestáltico & Testimonios de terapia*. Santiago de Chile: Cuatro Vientos.
- (2003c). *Sueños y existencia*. Santiago de Chile: Cuatro Vientos.
- PLATÓ (1981-1999). *Diálogos*. Madrid: Gredos. 9 v.
- RUSSELL, Bertrand (1985). *Assaigs impopulars*. Barcelona: Edicions 62.